

©Pokrajinski arhiv Maribor

1.09 Objavljen strokovni prispevek na konferenci
1.09 Published Professional Conference Contribution

Stevan MAČKOVIĆ*

ISKUSTVA SA E-ISTRAŽIVANJEM U GRAĐI ISTORIJSKOG ARHIVA SUBOTICA

Izvlaček:

Izkušnje z e-raziskovanjem gradiva Zgodovinskega arhiva Subotica

Od leta 2013 je Zgodovinski arhiv Subotica, v želji slediti vse bolj razširjenim trendom, pričel s projektom e-raziskovanja. Cilj tega projekta je objaviti na spletu del Zbirke cerkvenih matičnih knjig (1687-1895) in jih tako napraviti dostopne večjemu številu raziskovalcev. Zbirka cerkvenih matičnih knjig je že več let zaporedoma najpogosteje uporabljeno arhivsko gradivo arhiva.

Digitalni posnetki so bili, po temeljitom pregledu in obdelavi, naloženi na <http://e-arhiva.suarhiv.co.rs>. Prispevek povzema rezultate in izkušnje, pridobljene s projektom E-arhiv.

Ključne besede:

digitalizacija, e-raziskovanje, e-arhiv, cerkvene matične knjige

Abstract:

Experiences with E-research at the Historical Archives of Subotica

A new dimension in archival practice has begun at the Historical Archives of Subotica on September 1, 2013. The "E-archives" project has been launched which enabled research of archives online. Two important factors were considered when starting this project: protection of archives and the frequency of their usage. After thorough consideration of these factors, we decided to start the project with digitalizing church registers.

The digital scans were uploaded to <http://e-arhiva.suarhiv.co.rs> domain after relevant processing. The paper summarizes results and experiences of the „E-archives" project.

Key words:

digitalization, e-research, e-archives, Church Registers

1 ARHIV I KORISNICI

Istorijski arhiv Subotica je nadležan za tri susedne administrativne teritorije; grada Subotice, opštine Bačka Topola i opštine Mali Idoš. Naša ustanova krajem 2013. godine imala je 499 fondova ili zbirki, ukupno 6957,05 dužnih metara arhivske građe, a raspolaže sa 2805,9 m² površine depoa (na sedam lokacija u raznim delovima grada). Subotički arhiv ima ukupno 22 zaposlenih lica.

U ovom slučaju kada govorimo o korisnicima imamo u vidu samo one koji dolaze u čitaonicu sa namerom da samostalno istražuju u arhivskoj građi¹. Kvantitativni podaci daju sliku o vrlo malom broju takvih. U 2013. godini istraživača je bilo svega 105 istraživača (96 domaćih i 9 stranih državljana) u 569 istraživačkih dana. Od domaćih

* Stevan Mačković, prof., arhivski savetnik, Istorijski arhiv Subotica, Trg slobode 1/3, 24000 Subotica, Srbija, kontakt: stevanmackovic@gmail.com.

¹ U drugom segmentu delatnosti, tokom 2013. godine Arhiv je primio 2462 zahteva pravnih i fizičkih lica radi izdavanja uverenja ili overenih kopija.

ogromna je većina bila iz Subotice, Bačke Topole i Malog Idoša, odnosno upravo sa teritorija koju pokriva ustanova. Ako se te brojke sagledaju sa veličinom stanovništva pomenutih opština 196 463 (Subotica - 150 534, Bačka Topola - 34 088, Mali Idoš - 12 031) ispada da je samo 0,048% od te populacije koristilo tu vrstu usluga Arhiva. Slična je situacija i u drugim vojvođanskim arhivima. To ipak ne obeshrabruje arhiviste.

Slika 1: Čitaonica i istraživači

Neposredni susreti sa istraživačima koji imaju svoje specifične teme interesovanja, izazov su za svakoga arhivskog radnika. Istraživačima se redovno pomaže i sugeriše na koji način, kojom metodologijom, da tragaju za podacima u arhivskoj građi, koristeći naučno-informativna sredstva. “Često im se od strane iskusnijih kolega izlazi u susret i davanjem vrlo konkretnih podataka ili informacija gde u građi mogu da pronađu podatke koji su im neophodni” (Mačković, 2013). Sa druge strane, širenja uloge i značaja arhiva kao javne delatnosti zahteva od nas da pored snabdevanja čitaonice sa naučno-informativnim sredstvima i njene dobre organizacije u opsluživanju korisnika, izađemo i iskoračimo u širi javni prostor, učinimo dostupnim i olakšamo pristup arhivskoj građi svim zainteresovanima. Jedan od načina na koji se to postiže upravo je korišćenje informacijskog okruženja, novih tehnika i tehnologije. Više nego ikada u današnjem pristupu arhivistici korisnik usluga je centralna figura, a korisnički zahtevi, samim tim, opredeljujući u procesu obrade i prezentiranja građe. Korisnički usmereni arhivi, za razliku od ranije tradicionalno orijentisanih „čuvara pamćenja“, nastoje ne samo ispratiti zahteve savremenih korisnika vičnih upotrebi elektronskih sredstava komunikacija i elektronskih izvora informacija, već ići i korak ispred. Iskoraci koje u tom smislu pravi savremena arhivistika su danas neminovnost, a arhivisti imaju profesionalnu i etičku obavezu da konstantno slede i podstiču interesovanja današnjih tzv. digitalnih korisnika. Fizički pristup arhivskoj građi sve više se zamenjuje intelektualnim, i danas praktično uporedo egzistiraju stvarna arhivska delatnost i ona druga - virtuelna (Pejović, 2010). Tome se prilagođavaju i korisnici. Taj novi profil korisnika, želi da dođe do traženog cilja na pritisak tipke na računaru. Uobičajeno je pitanje od mnogih koji i fizički dođu do nas; a da li to imate u računaru? Primena i ovladavanje informaciono-komunikacionim tehnologijama (ICT), koje omogućavaju da se uspešno servisiraju potrebe korisnika arhiva, nameće se kao *conditio sine qua non*. Zbog toga i arhivi nastoje da što bolje komuniciraju sa javnošću,

bogateći te kanale upotrebom niza novih dostignuća na web mreži. O generalnom stanju u tom pogledu svedoči podatak da u arhivskoj mreži Srbije „... svoje internet prezentacije ima 25 arhiva (65,8%), dok ih 13 nema (34,2%)” (Cvetković, 2012). Suština je da arhivi praktično više ne mogu da funkcionišu van informatičkog miljea. Uostalom, arhivi su već godinama delovi razvojnih strategija novog, informacionog društva; one se kreiraju i usvajaju na svetskom, evropskom, regionalnom i nacionalnom nivou. Razvojni trendovi *on line* prezentacije su zahvatili i područje kulturne baštine. „Nekada je jedna od najvažnijih funkcija arhiva bilo prikupljanje i čuvanje arhivske građe, a danas sve važniju ulogu dobija funkcija usluge - dostupnosti arhivske građe zainteresovanim korisnicima“ (Cvetković, 2012).

U situaciji kada arhivistička regulativa kod nas nije u potpunosti definisana, bazira se na zastarelim zakonskim i stručnim propisima², s kraja XX veka, pomalo je otežano delovanje arhivista u celosti pa time i na tom planu.

2 PRVI KORACI

Preduslov za omogućavanje online pretraživanja u arhivskoj građi je naravno digitalizacija. Čitava problematika je vrlo kompleksna, obuhvata segment arhivistike, tehnike, pravne regulative, odnosa sa javnošću itd. Pre početka masovne³ digitalizacije u Istorijskom arhivu Subotica razmatrana su dva strateška faktora. Prvi je cilj bio da najvredniju arhivsku građu sačuvamo od habanja fizičkim korišćenjem. Drugi faktor je bila frekventnost korišćenja - što je na tragu olakšavanja pristupa građi od strane istraživača. Nakon sagledavanja stanja i pregleda odgovarajuće statistike doneta je odluka da se krene upravo sa digitalizacijom crkvenih matičnih knjiga (dalje CMK) koje su kod nas već duže vreme najtraženija građa (Mačković, 2013). Fond 451, Zbirka crkvenih matičnih knjiga (1687-1949) ima 360 knjiga, ukupno 14,99 dužnih metara arhivske građe. U njemu se nalaze matične knjige i registri (indexi) crkvenih opština, tri veroispovesti: rimokatoličke (9 crkvenih opština), pravoslavne (2 crkvene opštine) i evangelističko-augustinske (1 crkvena opština).

Inicijalni korak digitalizacije CMK, a zapravo i idejni uzor za čitav projekat online istraživanja, napravljen je uz pomoć Arhiva kaločke nadbiskupije.⁴ U ovom trenutku u njihovoj bazi podataka ima skoro 1 000 000 slika upisa, a od toga za Suboticu 23 267. Oni su i u susednoj Mađarskoj jedni od pionira na tom putu. Ta ustanova je od našeg arhiva zatražila indekse katoličkih matičnih knjiga koje su u njihovoj zbirci nedostajale. Oni su u letu 2011. odradili fotografisanje pomenute zbirke u prostorijama naše ustanove sa njihovom aparaturom, mobilnim studijom za digitalizaciju.⁵ Nakon digitalizacije, oni su nam dostavili digitalnu kopiju, što je bio početni materijal za našu E-arhivu.

² U Srbiji od kraja 2009. godine postoji Predlog Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj službi koji čeka usvajanje.

³ Sa sporadičnom digitalizacijom započelo se od polovine devedestih godina.

⁴ Katolici Subotice do 1923. u verskom pogledu pripadali su Kaločkoj nadbiskupiji.

⁵ Studio je sastavljen od jednog stalka za foto aparat, jedne crne podloge, jedne digitalne kamere (Nikon D90) i jednog laptopa preko kojeg se upravljalo digitalnom kamerom (detaljan opis aparature služi za procenu vrednosti „amaterskog” studija za digitalizaciju arhivske građe).

Slika 2: Rad na digitalizaciji kolega iz Kaloče

Pošto su indeksi katoličkih CMK bili digitalizovani, sledeći korak da i indekse pravoslavne crkve pretvorimo u digitalnu formu, podrazumevao se. Ovaj deo posla je odrađen 2014. u Gradskoj biblioteci u Subotici. Ta ustanova poseduje Zeutchel OmniScan 12000, specijalan skener za knjige.

Sa tehničke strane savremeni aparat ima domet A2 formata, što je idealno za digitalizaciju crkvenih matičnih knjiga. Skeniranje je urađeno u 300 dpi rezoluciji, snimci su sačuvani u JPEG formatu (100%, bez kompresije). Dobijeni snimci su u proseku 20-25 Mb veličine. Sa ovim karakteristikama kvalitet je zadovoljavajući, čak i za potrebe njihove reprodukcije.

„Zbog obimnog posla prilikom digitalizacije, jako je važno obratiti dovoljnu pažnju na već gotove snimke. Bezbedno čuvanje tih snimaka je možda najbitniji deo posla. U našoj ustanovi gotovi digitalni snimci se čuvaju na tri mesta: dva spoljašnja hard diska i na našem centralnom serveru, gde su hard diskovi povezani sa RAID-5 metodom” (Hézső, 2014).

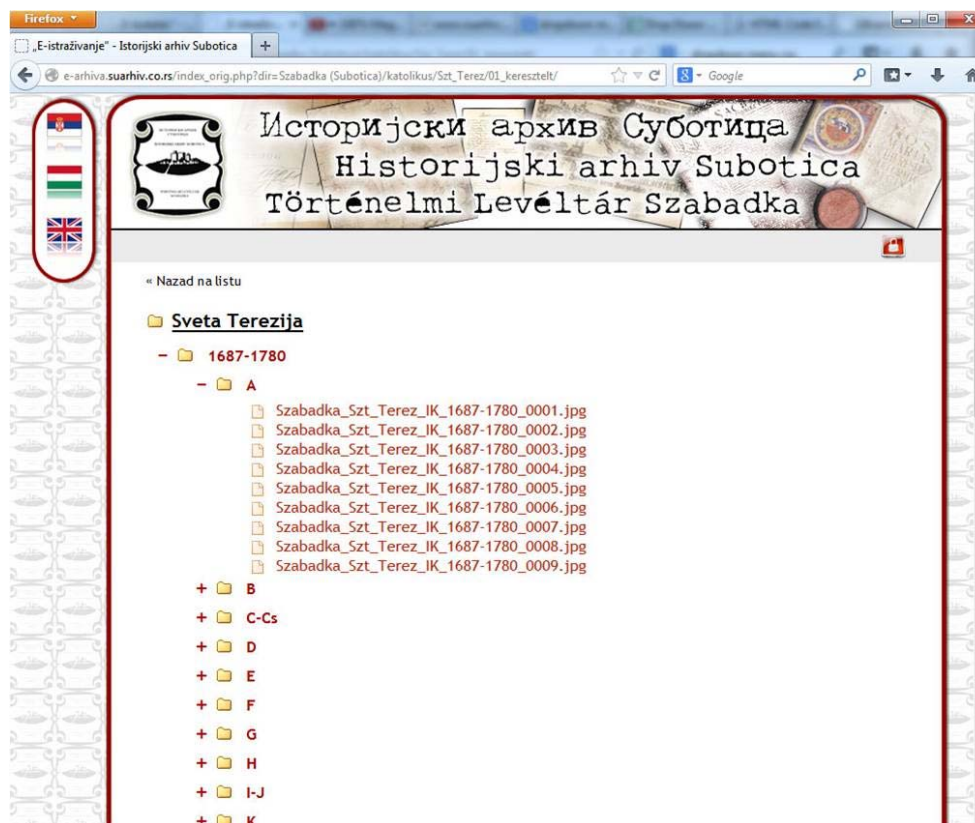
3 DOMENA [HTTP://E-ARHIV.SUARHIV.CO.RS](http://e-arhiv.suarhiv.co.rs)

Uz generalni sajt naše ustanove www.suarhiv.co.rs, registrovan je i poddomen <http://e-arhiva.suarhiv.co.rs> i pod istim instalirana površina za mogućnost pristupa određenoj građi preko interneta. Reč je o web-prezentaciji, sa mogućnošću registracije i prijavljivanje već registrovanih korisnika, odnosno online istraživanju.⁶ „Nakon popunjavanja dela formulara za osnovne podatke (ime i prezime, mesto i datum rođenja, državljanstvo, broj telefona, e-mail adresa) treba naznačiti temu odnosno svrhu istraživanja, mesto koje želi budući istraživač da pretražuje i treba

⁶ Ono je bazirano na PHP i MySQL, odnosno Flash programiranju. Za novu površinu prinuđeni smo bili da proširujemo iznajmljeni kapacitet na odgovarajućem disku kod provajdera, gde je i dosad bio naš osnovni sajt arhiva.

upisati prezimena koja se istražuju” (Hézső, 2014). Zainteresovani može da lista snimke zahvaljujući flash-animaciji. Preko ove površine, pored listanja moguće je i uveličavanje slika. Površina preko koje će moći da se i naruči odgovarajući snimak je u fazi izrade, ali svakako je u planu da se i to omogući. Od dela postojećih pomoćnih knjiga, registara-indeksa, kao i samih matrikula, načinjena je mala baza podataka digitalizovanih snimaka. Uz odgovarajuće softversko rešenje, može im se pristupiti. Predvideli smo da u prvom koraku postoji mogućnost za višejezičnu komunikaciju⁷ a zatim je sve na izvornom jeziku građe. Traganje se odvija stepenasto, od odabira teritorije za koju su vođene matrikule, preko crkvenih župa, do hronološkog raspona, abecednog imenika, i konkretnog upisa. Krenuli smo sa mogućnošću pretraživanja pomoćnih knjiga - indeksa za katoličke crkvene župe, a nastavljamo i sa građom drugih konfesija.

Internet stranica za istraživanje dela arhivske građe subotičkog arhiva je za sada trojezična. Naši „klijenti” su u mogućnosti da odaberu srpski, mađarski ili engleski jezik, a planira se i prevod na hrvatski jezik.

Slika 3: Izgled web stranice e-istraživanja

Nakon dobijanja dozvole za pristup i ulogovanje u naš sistem, istraživačima su dostupni indeksi matičnih knjiga katoličke i pravoslavne veroispovesti za teritoriju Subotice od 1687. do 1947. godine, za teritoriju Bajmok od 1820. do 1905. i za teritoriju Šupljak (Ludaš) od 1832. do 1901. godine. U našoj digitalnoj zbirci mogu da se pronađu:

⁷ Reč o jezicima koji imaju status zvaničnog u Subotici: srpskom, mađarskom, hrvatskom a također i engleskom.

- indeksi rimokatoličke crkvene opštine Sv. Terezija (Subotica), Sv. Roka (Subotica), Sv. Đorđe (Subotica), Sv. Petar i Pavao (Bajmok), index pravoslavne crkvene opštine Vaznesenja Gospodnjeg, Sveti Velikomučenik Dimitrije (Aleksandrovo):
 - krštenih,
 - venčanih,
 - umrlih,
- indeks rimokatoličke crkvene opštine Sveta Katarina (Šupljak):
 - krštenih.

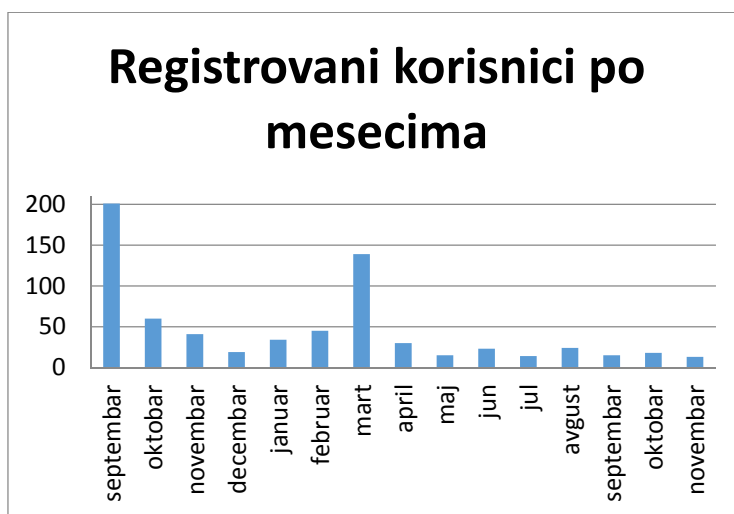
Digitalizovani snimci su grupisani po mestu, veroispovesti, crvenoj opštini, povodu (krštenje, venčanje, smrt), graničnim godinama i po abecedi (kod katolika) odnosno azbuci (kod pravoslavnih). Važno je napomenuti da su osnovni nivoi prevedeni na tri jezika, a opis krajnjeg dokumenta je na izvornom jeziku. U ovom trenutku u našoj bazi podataka za elektronsko istraživanje preko interneta ima ukupno 8498 normalizovanih snimaka. Pojedinačni snimci koji se postavljaju na naš sajt su ranga veličine 1-1,5 MB. Rezolucija je ostavljena na 300 dpi-a, a dimenzije su smanjene na odnosu na original snimka. Sa tim karakteristikama oni su dovoljno oštri a i mogućnost povećanja je zadovoljavajuća, te je rukovanje s njima optimalno. Na svaki snimak je postavljen vodeni žig u obliku logoa Istorijskog arhiva Subotica radi identifikacije porekla.

Slika 4: Izgled stranice upisa

4 STATISTIKA

E-arhiva Istorijskog arhiva Subotica je otvorila svoje kapije za javnost 1.9.2013. godine uz intenzivnu pažnju medija⁸ pošto se radilo o najavljuvanoj i dugo očekivanoj premijeri. Interesovanje za e-istraživanje je bilo zadovoljavajuće. O registraciji i o pristupima vodimo evidencije. Po osnovu toga možemo zaključiti da je prosečan broj novih registrovanih korisnika 46 na mesečnom nivou. U septembru mesecu, nakon početka funkcionisanja e-arhiva, registrovao se ukupno 201 istraživač. Interesovanje je malo opalo nakon toga, sve do marta meseca 2014. godine, kada smo proširili „ponudu“. Pored do tada postavljenih katoličkih indeksa stavili smo i pravoslavne indekse na naš sajt. Osetili smo i moć te uticaj medija. Nakon kratke reportaže⁹ na lokalnoj televiziji u kojoj smo najavili proširenje baze podataka, broj novih registracija se naglo povećao. Za dva dana skoro 100 novih korisnika se prijavilo na naš sistem.

Slika 5: Statistika korisnika 2014/2015

E-arhiva u decembru 2014. ima ukupno 723 registrovana korisnika. Prosečna godina starosti je 68, najstariji e-istraživač ima 82 godine, a najmlađi 17. »U našoj bazi podataka imamo državljane Srbije, Mađarske, Hrvatske, Nemačke, Australije (ukupno tri istraživača). Srpski državljani su dominantni (oko 75%), nakon toga slede državljani Mađarske (oko 10%). Imamo dosta dvojnih državljanina (srpsko-mađarski, srpsko-hrvatski). Od domaćih je najviše, oko 75% Subotičana i onih iz okolnih naselja, što je i razumljivo zbog sadržaja građe. Imamo još i veći broj istraživača iz Beograda, Budimpešte, Sente. Ostala mesta su manje prisutna u našoj bazi podataka. O pristupima vodi se automatski elektronski dnevnik, u kome se evidentira ko se i kada prijavio, koliko vremena je proveo u e-arhivi... Istraživači su se posle registracije prijavili ukupno 2414 puta. Prosečan broj prijave po korisniku je 3,34. Treba naglasiti, da ovaj statistički broj sadrži i korisnike, koji su se samo jednom prijavili. Ima dosta takvih korisnika koji su se registrovali, ali ni jednom nisu pristupili našem sistemu. Najviše puta prijavljen korisnik je 109 puta 'svratio' do nas. Iz gore navedenih podataka možemo zaključiti da je pažnja medija jako bitna za rad naše ustanove, kao

⁸ Na primer: <http://www.subotica.com/vesti/istorijski-arhiv-daje-na-uvjed-skenirane-maticne-knjige-id16610.html>; <http://www.yueco.rs/vest/dru-tvo/usgoro-online-pretra-ivanje-mati-nih-knjiga>; Politika, 15.5.2013.

⁹ Reportaža je dostupna na: <http://www.yueco.rs/vest/dru-tvo/line-deo-gra-e-istorijskog-arhiva-subotica>.

i to da svaki novitet može da pomogne i da privučemo pažnju istraživača ka Arhivu« (Hézső, 2014).

5 ZAKLJUČAK

U periodu zadnjih pet godina kod istraživača u našem arhivu najtraženija je građa iz Zbirke crkvenih matičnih knjiga, koja im pomaže u rodoslovnim istraživanjima. Kako je i Arhiv kaločke nadbiskupije, radi dopune svoje baze podataka, dobio priliku da digitalizuje deo te zbirke, tom prilikom nam je prezentovao projekat e-istraživanja na kome su radili. Upravo zbog toga i mi smo nastavili sa digitalizacijom tih knjiga, prvo sa foto aparatom, a tek zatim sa pravim book scenerom. Na tom tragu, od 2013. godine, a uklapajući se u sve rašireniji trend, započeli smo sa našim projektom e-istraživanja, bukvalno kopirajući kao uzor kolege iz Kaloče. Cilj mu je bio da online postavimo deo (1687-1895) Zbirke crkvenih matičnih knjiga i tako je učinimo dostupnom za najširi krug istraživača na način koji je pionirski za arhive u Srbiji. U toku je masovna digitalizacije kompletnog fonda 451, Zbirka crkvenih matičnih knjiga. Od januara ove godine do sada je napravljeno 38 617 snimaka iz 148 knjiga. To znači, da ako tim tempom uspevamo da nastavimo rad, do sledećeg proleća kompletan fond će biti digitalizovan. Tokom 2015. godine ceo fond bi trebalo da je dostupan e-istraživačima. Do tada treba da se uradi i površina za skidanje snimaka sa našeg sajta sa odgovarajućom kontrolom vezanom za svakog korisnika. Mada je za sada dostupan samo manji deo građe - registri, prvi rezultati su ohrabrujući. Knjige su zaštićene od daljeg habanja, broj online pristupa je zadovoljavajući, a isto tako i onih koji istraživanja nastavljaju u čitaonici. Dugoročni cilj Arhiva je da pored bogaćenja naučno-informativnih sredstava i omogućavanja pristupa njima preko sajta, u našu e-arhivu postavimo ne samo matične knjige već i drugu frekventnu, značajnu građu, te da time doprinesemo proširivanju polja njene dostupnosti. Tek sa dovršetkom rada na digitalizaciji i postavljanjem pune baze podataka možemo očekivati još veću posećenost sajta.

IZVORI I LITERATURA:

- Cvetković, S. (2012.). Dostupnost arhivske građe i informacija o arhivskoj građi na Internetu u arhivima u Srbiji. *Zapisi, Godišnjak Istorijskog arhiva Požarevac*, br. 1, god. 1, (str. 50-65). Požarevac: Istorijski arhiv Požarevac. URL: <http://www.arhivistika.edu.rs/clanci/arhivi-i-internet/72-slobodanka-cvetkovic-dostupnost-arhivske-grade-i-informacija-o-arhivskoj-gradi-na-internetu-u-arhivima-u-srbiji>. Dostup 6. 12. 2014.
- Hézső, Zs. (2014.). Povratak u budućnost, Početak i iskustva do danas u vezi sa projektom „E-arhiva“ u Subotici. *Arhivska praksa*, br. 17. Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Mačković, S. (2010). Mesto i uloga Istorijskog arhiva u Subotici u realnoj lokalnoj i virtualnoj svetskoj zajednici, *Arhivska praksa*, br. 13, (str. 33 - 44). Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Mačković, S. (2013.). Naučno-informativna sredstva i korisnici, teorija i praksa u Istorijskom arhivu Subotica, *Arhivska praksa*, br. 16, (str. 281-288). Tuzla: Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.
- Pejović, S. (2010.). Arhivi i Web tehnologija: nezaobilazni imperativ modernog doba. Preuzeto 8. 12. 2014. sa stranice: <http://www.iias-trieste-maribor.eu/fileadmin/atti/2010/Pejovic.pdf>.
- Stranica Kaločke biskupije: <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/feldolgozottsag-attekinto-tablázat>. Dostup 6. 12. 2014.

SUMMARY

*Stevan MAČKOVIĆ**

EXPERIENCES WITH E-RESEARCH AT THE HISTORICAL ARCHIVES OF SUBOTICA

In the last five years, the Collection of Church Registers was the most requested archival collection among the researchers. It is mainly used for the research of genealogy. The Archdiocese of Kalocha presented their digitalization project, which they engaged in by getting the opportunity to digitalize a part of the collection in order to supplement their own data base. For that reason, the Historical Archives of Subotica continued the digitalization of those Registers, first by making camera images and then by using a book scanner.

The project continued in such direction in 2013 and *E-research* project was started by following the footsteps of colleagues from Kalocha. The goal of the project was to make a part of the Collection of Church Registers available online for a wide group of researchers. Even though only a small part of the collection is available so far, namely the indexes, the first results are encouraging. Books are protected from damage, the number of online users and regular researches that visit the reading room is satisfactory. Only with finalized digitalization and a complete online availability of the database, even more frequent site visits are expected. The paper summarizes results, experiences and plans so far concerning digitalization, which is a pioneer activity for historical archives in Serbia.

* *Stevan Mačković, archival councillor, Historical Archives of Subotica, Trg slobode 1/3, 24000 Subotica, Serbia, contact: stevanmackovic@gmail.com.*